

yon, İzmir, Konya, Samsun, Giresun, Ordu, Kastamonu, Bolu, Antalya, Bursa ve Manisa illeriyle çevrelerinde kirve kelimesi kullanılmaz. Buralarda çocuğu sünnet olurken ya yakınları ya da en yürekli olanlar tutar. Dinî törenler yapılır ve hediyeler verilir. Fakat kirvelik bir sosyal ve ekonomik fonksiyona sahip değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Derleme Sözlüğü, Ankara 1975, VIII, 2883; Ali Rıza Yalçın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, İstanbul 1933, II, 68; Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Folkloru*, Sivas 1940, I, 123; Hamit Zübeyr Koşay, *Türkiye Türk Dügünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara 1944, s. 261-262; Kemal Özer, *Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları*, Bursa 1946, s. 34; A. Yılmaz, *Tahtacılar da Gelenekler*, Ankara 1948, s. 37; M. Şerif Fırat, *Doğu İleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1970, s. 243-244; Ayşe Kudat, *Kirvelik*, Ankara 1974, s. 2-3, 7-8, 11-12, 24, 29, 33, 48, 51, 53; Ali Haydar Bayat, *Tarihte Sünnet ve Tarihimizde, Folklorumuzda Sünnet Şenlikleri* (doçentlik tezi, 1979), Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, s. 77-86; Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara 1987, s. 53-61; Mehmet H. Bayrı, "İstanbul'da Sünnet Dügünleri", *Halk Bilgisi Haberleri*, sy. 121, İstanbul 1941, s. 14-16; Çağatay Uluçay, "Yund Dağlarında Bir Hafta", *Gediz*, sy. 66, Manisa 1943, s. 10; Gündüz Artan, "Göle (Kars) Folklorunda Kirvelik", *TFA*, V (1959), s. 1944; Muzaffer Batur, "Gölpazarı'nda Sünnet Dügünü", a.e., VIII (1964), s. 3446; Orhan Türkdoğan, "Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği", *TKA*, III-VI (1966-69), s. 197-213; Güla-li Aydınoğlu, "Posofta Evlenme ve Sünnet Dügünü", *TFA*, XIV (1972), s. 6224; Rıza Yetişen, "Naldöken Tahtacılarında Sünnet Dügünleri", a.e., XVI (1975), s. 7490; "Kirve veya Kivre", *TA*, XXII, 123.

ÖZDEMİR NUTKU

KİSÂİ, Ali b. Hamza

(علي بن حمزة الكسائي)

Ebü'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî (ö. 189/805)

Yedi kıraat imamından biri, nahiv âlimi.

120 (738) yılı civarında Bağdat'ın kuzeyinde Evânâ ile Hazîre arasında bulunan Bâhamşâ köyünde dünyaya geldi (Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 316; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 296). Kûfe'de doğduğu da ileri sürülmüştür (Enderâbî, s. 120). Ebû Abdullah künyesiyle ve Benî Esed'in mevlâsı olduğu için Esedî nisbesiyle de anılmıştır. Kaynaklarda Kisâî diye meşhur olmasının sebebi açıklanırken değişik rivayetler zikredilmiş olup bunların çoğu onun abâ giymesiyle ilgilidir.

Küçük yaşta Kûfe'ye gitti. Enderâbî'nin kaydettiği bir rivayete göre tahsil ça-

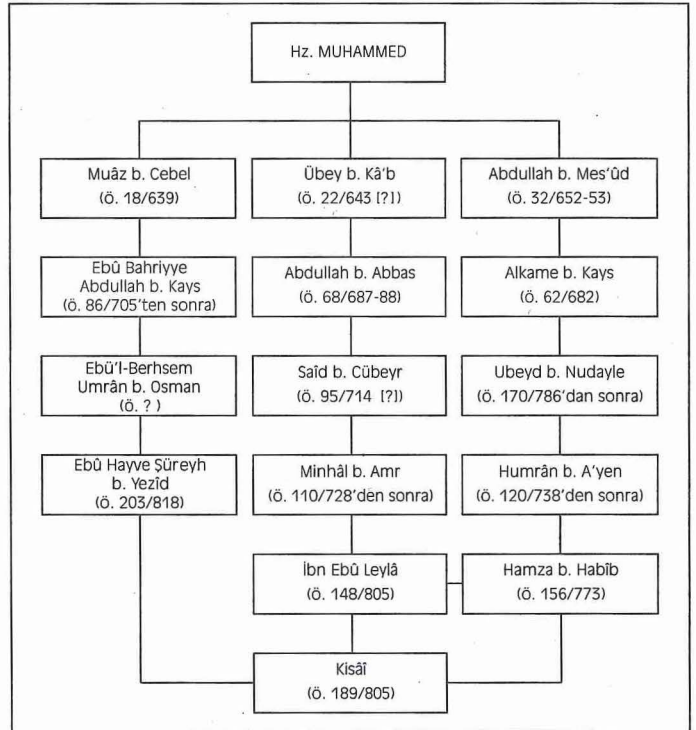
ğının ilk yıllarında zamanını boşa geçir-diye de daha sonra ilme yöneldi (a.g.e., s. 120). İbn Ebû Leylâ ve Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd el-Hadramî'den kıraat dersleri aldı; Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan dört hatim indirdi. Ca'fer b. Muhammed es-Sâdik, A'meş ve Süleyman b. Erkam'dan hadis rivayet etti. İleri yaşlarında konuşması esnasında bir kelimeyi yanlış kullanması sebebiyle lahin yaptığıının söylenmesi ve bu yüzden kınanması üzerine Muâz b. Müslim el-Herrâ'dan nahiv öğrendi. Ardından Basra'ya giderek Halîl b. Ahmed'in derslerine katıldı. Ebû Amr b. Alâ, Yûnus b. Habîb ve İsâ b. Ömer el-Hemdânî'den faydalandı. Nahiv ilmi için Halîl b. Ahmed'in Hicaz, Necid ve Tihâme kabilelerine gitmesini tavsiye etmesi üzerine seyahate çıktı. Nahiv ilmini en fasih şekliyle bu yerlerdeki Arap kabilelerinden öğrenmeye çalıştı. Basra'ya döndüğünde Halîl b. Ahmed ölmüş, yerini Yûnus b. Habîb almıştı. Yûnus'la aralarında geçen ilmi tartışmalar sonunda Yûnus onun üstünlüğünü kabul ederek ders okutma görevini kendisine bıraktı. Kisâî'den Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebû Ömer ed-Dûrî, Kuteybe b. Mihrân, Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid gibi âlimler kıraat ilminde istifade etmiş; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Sa'dân ve diğerleri kendisinden rivayette bulunmuştur. Ayrıca Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserinde Ki-

sâî'den aldığı rivayetlere bolca yer vermiştir.

Abbâsî Halifesi Mehdi- Billâh, Kisâî'yi Bağdat'a davet ederek oğlu Hârûnürreşid'in eğitimiyle görevlendirdi. Ardından Hârûn da oğulları Emîn ve Me'mûn'un eğitimini ona havale etti; kendisini hacca götürdü ve ondan yararlanmayı sürdürdü. Hayatının sonuna kadar kıraat ve dil konusunda otorite kabul edilen Kisâî, Hârûnürreşid'le çıktığı Horasan seyahati sırasında Rey'e bağlı Renbeveyh (Erinbûye) köyünde 189'da (805) vefat etti. Bu tarih 181 (797), 182, 183, 185, 192, 193 (809) olarak da zikredilmiş, ancak Zehebî bunların hepsinin yanlış olduğunu söylemiştir (*Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 305). Ayrıca Tûs'ta öldüğü de kaydedilmiştir (İbn Hallikân, II, 458).

İbn Mücâhid'in belirttiğine göre Kisâî, kıraat ilmini esas itibariyle Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan almış olmasına rağmen 300 kadar yerde ona muhalefet etmiş, gerek onun kıraatinden gerekse diğer bazı imamların okuyuşundan tercihler yaparak isnad gerçeğini de göz ardı etmek sizin kendine has bir kıraat meydana getirmiştir. Yaptığı tercihlerle gördüğü kabul üzerine kıraatte asrın imamı sayılmıştır (*Kitâbü's-Seb'a*, s. 78). Resm-i hat açısından Kûfe mushafı kıraatinin temelini oluşturduğu halde tercihlerde bulunurken bu mushafın hattına muhalefet ettiği de olmuştur (İbn Ebû Dâvûd, s. 48-

Kisâî'nin kıraatini Hz. Peygamber'e ulaştıran senedin seması

49). Hem Kur'an okuyucusu hem Kur'an muallimi kimliğiyle Küfeliler Hamza'dan sonra Kisâî'nin kuraatini benimsemiş ve bu kuraatin etkinliği bölgede V. (XI.) yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir (Enderâbî, s. 119). Kisâî kuraatı, özellikle İbn Mucâhid'in yedili sisteminden önce Halife Me'mûn zamanında yapılan seçimlerde yedinci imam olarak yerini almıştır (Mekî b. Ebû Tâlib, s. 39; Ebû Şâme, s. 154). Ancak İbn Mucâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'sında yer aldıktan sonra Şam bölgesinde de yaygın şekilde okunmuş, Mısır'da aynı sistem içinde kabul görmüştür (Makdisî, s. 180, 202). Onun kuraatının bazı özellikleri şöyledir: 1. Sonunda tâ-i te'nîs bulunan kelimeler üzerinde vakfederken bazı şartlarla "tâ"dan önceki harfi imâle ile okur: نمّة، غشاوة gibi. 2. موسى، الهدى، فتلقى gibi kelimelerde de imâle yapar. 3. هو ve هي zamirlerinden önce lâm, fâ ve vâv harflerinden biri bulunduğu zamirdeki hâ harfini sükûn ile okur: وهو، وهى، فهو. 4. لهو، لهو، فهو. 5. نيم kelimesini okurken ayn harfini kesre verir: نيم.

Nahivde senedi sahih olmak şartıyla âhâd haberleri kullanan Kisâî, fesahatlerine güvendiği Arap kabilelerinin kullanımını şâz da olsa tercih etmekte sakınca görmemiş, dilde kurallaştırma yerine kullanıma önem vermiştir. Şâz örnekleri ezberlemekle yetinen ve onlara kıyas uygulamayan Basra nahivcilerinin aksine kıyas yoluna gitmiş, dildeki buna benzer farklı yaklaşımlarıyla Küfe nahiv mektebinin kurucusu sayılmıştır.

Kisâî'nin ilmî kişiliği üzerinde çelişkili değerlendirmeler yapılmıştır. İmam Şâfiî, nahivde derinleşmek isteyenlerin Kisâî'ye muhtaç olduğunu söylemiş, İbnü'l-Enbârî onu nahiv ilmine devrinde en çok vukufu olan, garîb kelimeleri ve Kur'an ilmini en iyi bilen âlim olarak nitelemiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 132). Sa'leb de kendisini zamanında rivayeti en çok ve ilmî birikimi en geniş âlim diye tanımlar. Ancak Ebû Hâtîm er-Râzî, Kisâî'nin şöhretini halifelere yakınlığıyla ilişkilendirerek açıklamış, ilminin temelsiz olduğunu ileri sürmüştür (Ebû't-Tayyib el-Lugavî, s. 74). Ayrıca Ebû Amr b. Alâ ve Yûnus b. Habîb'den sahih bilgiler edinmekle birlikte Bağdat'a gittikten sonra Araplar'dan öğrendiği yanlış unsurlarla bunları karıştırdığı ve dili bozduğu söylenmiştir (İbnü'l-Kiftî, II, 274). Kisâî'nin ahlâkı üzerindeki değerlendirmeler de farklıdır.

Ahmed b. Hâris el-Hazzâz onun cömert kişiliğine ve güzel ahlâkına işaret ederken talebesi Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, çağdaş olan âlimler arasında sıkça görülen türden olması muhtemel bir anlayışla onun bazı ahlâkî zaafalarının bulunduğunu ileri sürmüştür (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIII, 191). Gerek ilmî gerekse ahlâkî kişiliği üzerinde yapılan bu değerlendirmelere onun tenkitçi ve cedelci karakterinin sebep olduğunu düşünmek mümkünüdür.

Eserleri. 1. *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (el-Müteşâbih fi'l-Kur'ân, *Müştebihâtü'l-Kur'âni'l-'azîm*). Kur'an'daki lafzî benzerliklerle ilgili olup Sabîh et-Temîmî'nin tahki kiyle neşredilmiş (Trablus 1402/1982), üzerinde Mennâ' b. Muhammed Sa'd el-Kurnî tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1406, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye). 2. *Mâ telhanû fihi'l-'avâm*. Carl Brockelmann'ın yayımladığı eseri (ZA, sy. 13 [1898], s. 31-46) daha sonra *Şelâşü resâ'il* içinde ikinci risâle olarak Abdülâzîz el-Meymenî er-Râckûtî neşretmiş (Kahire 1344, 1387), ayrıca Ramazan et-Tevvâb'ın tahkikiyle ve *Mâ telhanû fihi'l-'âmme* adıyla basılmıştır (Kahire 1403/1982). 3. *el-Bed'ü fi kısaşî'l-enbiyâ* 'aleyhimü's-selâm. Tunus'ta üç nüshası bulunan eser (el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 602, 806; Mecâmî, nr. 434/1) I. Eisenberg tarafından yayımlanmıştır (Kirchhain 1903). 4. *Ta'likât 'alâ sıyâğı't-talâk fi beyt mine's-sîr* (British Museum, Or., Mecmua, nr. 3102, vr. 70^b-71^a). 5. *Kırâ'atü'l-Kisâ'i*. Fotokopi halindeki bir nüshası Câmîatü' Ümmi'l-kurâ'da bulunmaktadır (Merkezü'l-bahsî'l-ilmî, nr. 829).

Kisâî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Âşâr fi'l-kurâ'ât*, *Eczâ'ü'l-Kur'ân*, *Eş'ârü'l-mu'âyât ve tarâ'ikuhâ*, *el-Hâ'âtü'l-mekniyyü bihâ fi'l-Kur'ân*, *İhtilâfü'l-'aded*, *İhtilâfü meşâhifi ehli'l-Medîne ve ehli'l-Kûfe ve ehli'l-Başra*, *Kitâbü'l-'Aded*, *Kitâbü'l-Hicâ*, *Kitâbü'l-Hudûd fi'n-nağv*, *Kitâbü'l-Hurûf*, *Kitâbü'l-Kurâ'ât*, *Kitâbü'l-Meşâdir*, *Me'âni'l-Kur'ân*, *Maqtû'u'l-Kur'ân ve mevşûlüh*, *Muhtaşar fi'n-nağv*, *en-Nevâdirü'l-kebîr*, *en-Nevâdirü'l-evsaf*, *en-Nevâdirü'l-aşgar*.

İbrahim Tanç *Al-Kisâ'i Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, Dil ve Gramerle İlgili Görüşleri* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1993, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Paul Brönnle, "Ali İbn Hamza and His Criticism on Famous Arabic Philologists" başlığını taşıyan tebliğinde Kisâî'nin meşhur Arap dilcilerine yö-

nelittiği eleştirileri ele almıştır (*Actes du 12^e Congres international des orientalistes* [1899], III/2, s. 5-32). Kisâî'nin kuraatı, kuraat-i seb'a ve kuraat-i aşereye dair eserlerde yer almasının yanında müstakil çalışmalara da konu olmuştur (bu eserlerden bazıları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 96, 242, 447; II, 491, 634, 656, 683, 695; Muhammed b. Ömer b. Sâlim, I, 268).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 268; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 545; İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhif* (nşr. A. Jeffery), Kahire 1354/1936, s. 48-49; İbn Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 78-79, 98; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nağviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1375/1955, s. 74-75; Makdisî, *Aḥsenü't-tekâşim*, s. 180, 202; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 147-149, 174, 179, 297-299, 718, 725-726; Mekî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne* (nşr. Muhyiddin Ramazan), Dimaşk 1399/1979, s. 28, 38, 39; Enderâbî, *Kırâ'atü'l-kurâ'i'l-ma'rûfin bi-rivâyâtü'r-ruvâti'l-meşhûrin* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 119-133; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ' fi'l-kurâ'âti's-seb'a* (nşr. Abdülmeccid Katâmîş), Dimaşk 1403, I, 138-148; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 403-415; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIII, 167-203; a.mlf., *Mu'cemü'l-büldân*, I, 162, 316; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 256-274; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Ankara 1406/1986, s. 154; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 457-458; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 131-134; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurra* (Altıkulaç), I, 296-305; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, I, 535-540; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1730; Rieu, *Catalogue of the Arabic Manuscripts*, s. 756; Brockelmann, *GAL*, I, 117-118; *Suppl.*, I, 177; *el-Fihrisü's-şâmil*: 'Ulûmü'l-Kur'ân, *maḥṭûṭâtü'l-kurâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, I, 96, 242, 447; II, 491, 634, 656, 683, 695; *el-Fihrisü's-şâmil*: 'Ulûmü'l-Kur'ân, *maḥṭûṭâtü'l-tefsir ve 'ulûmüh*, Amman 1989, I, 20; Muhammed b. Ömer b. Sâlim, *el-Kurâ'ât ve eşeruhâ fi'l-tefsir ve'l-aḥkâm*, Riyad 1417/1996, I, 268; Abdurrahman M. İsmâil, "el-İmâmü'l-Kisâ'i ve ârâ'uhü fi'n-nağv", *Buḥûş Külliyyeti'l-lugati'l-'Arabiyye*, II/2, Mekte 1404-1405, s. 425-452; Moh. Ben Cheneb, "Kisâ'i", *IA*, VI, 824; R. Sellheim, "al-Kisâ'i", *EI²* (İng.), V, 174-175.

TAYYAR ALTIKULAÇ

KİSÂİ-Yİ MERVEZİ

(كسانی مروزی)

(ö. 391/1001 [?])

İranlı şair.

Merv'de doğdu. Hayatının bir kısmını orada geçirdi. Bütün kaynaklarda Hakîm İakabîyla anılan Kisâî'nin Ebû'l-Hasan olan künyesine daha sonraki eserlerde (Hidâyet, I, 482) Ebû İshak da eklenmiştir. "Abâ veya elbise diken" mânasındaki